

Міністерство освіти і науки України
Чорноморський національний університет імені Петра Могили
Навчально-науковий медичний інститут
Кафедра екології

ДИПЛОМНА РОБОТА БАКАЛАВРА

«Перспективи розвитку екологічного туризму під час та після війни»

за спеціальністю 101 – Екологія

Виконавець:

Студентка IV курсу, 421 групи

Рудзінська Наталія Олександрівна

Науковий керівник:

канд. географ. наук,

доцент кафедри екології

Л.І. Патрушева

Рецензент:

д.пед.н., професор,

Крисінська Д.О.

Миколаїв – 2025

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ І ТЕРМІНІВ	2
ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ЕКОЛОГІЧНИЙ ТУРИЗМ ЯК ЧИННИК СТАЛОГО РОЗВИТКУ В УМОВАХ КРИЗИ	7
1.1. Сучасні тенденції розвитку екологічного туризму у світі	7
1.2. Психофізіологічна потреба людини в рекреації в умовах війни	14
1.3. Вплив бойових дій на природні території та туристичну інфраструктуру	17
РОЗДІЛ 2. ОБ'ЄКТ, МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ	25
2.1. Стан екологічного туризму в Україні під час війни	25
2.2. Методика проведення та аналізу соціологічного опитування	29
РОЗДІЛ 3. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ	35
3.1. Аналіз результатів опитування щодо перспектив розвитку екологічного туризму	35
3.2. Виявлені проблеми та бар'єри у розвитку екотуризму в Україні	39
3.3. Перспективи та стратегічні напрями розвитку екологічного туризму в Україні після війни	46
РОЗДІЛ 4 ОХОРОНА ПРАЦІ	49
ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ	50
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	54

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ І ТЕРМІНІВ

1. UNWTO — Всесвітня туристична організація (United Nations World Tourism Organization)
 2. UNEP — Програма ООН з довкілля (United Nations Environment Programme)
 3. IISS — Міжнародний інститут стратегічних досліджень (International Institute for Strategic Studies)
 4. ПТСР — посттравматичний стресовий розлад
 5. ГЕС — гідроелектростанція
 6. AI — штучний інтелект (Artificial Intelligence)
 7. eSIM — вбудована SIM-карта (embedded SIM)
 8. Green Key / EarthCheck — міжнародні сертифікаційні системи сталого туризму
 9. Екотуризм — форма туризму, що передбачає відповідальне подорожування до природних територій із мінімальним впливом на довкілля та повагою до місцевих громад
 10. Сталий туризм — туризм, що враховує потреби нинішніх і майбутніх поколінь, зберігаючи культурну спадщину та природні ресурси
 11. Рекреація — відновлення фізичного, психічного і соціального стану людини через відпочинок і дозвілля
 12. Рекреаційна резилієнтність — здатність організму зберігати рівновагу завдяки відновлювальним діям у стресових умовах
 13. Повільний туризм (slow tourism) — подорож з акцентом на неспішність, глибоке занурення в природу та місцеву культуру
 14. Регенеративний туризм — підхід, за якого туризм не просто зберігає, а й покращує стан екосистем і громад
- Зелений туризм — форма сільського туризму, пов'язана з проживанням у сільській місцевості, екологічною чистотою та місцевими традиціями

ВСТУП

Екологічний туризм (екотуризм) на сучасному етапі розвитку суспільства набуває все більшого значення як один із ключових напрямів сталого розвитку. В умовах військових конфліктів та кризових ситуацій, які суттєво впливають на соціально-економічне становище країни та психологічний стан населення, екологічний туризм стає не лише засобом рекреації та оздоровлення, а й важливим інструментом підтримки національної економіки та соціальної стабільності. В Україні, яка сьогодні переживає складні часи через війну, проблема розвитку екотуризму є особливо актуальною.

Значна частина природних територій країни зазнала руйнувань або залишилася без належного догляду, що ускладнює організацію туристичних маршрутів та знижує туристичну привабливість. Проте, з іншого боку, саме екологічний туризм здатний стати поштовхом до відновлення регіонів, активізації місцевих громад та підтримки збереження природної спадщини.

Незважаючи на складну ситуацію, в суспільстві зростає інтерес до відновлювального відпочинку, пов'язаного з природою, що спричинено як психоемоційними потребами населення, так і бажанням підтримати внутрішній туризм. Таким чином, дослідження перспектив розвитку екологічного туризму в Україні під час та після військових дій є важливим та науково обґрунтованим напрямом.

Метою роботи є виявлення перспектив розвитку екологічного туризму в Україні під час військових дій та в післявоєнний період, а також визначення стратегічних напрямів його підтримки та популяризації.

Для досягнення цієї мети були поставлені такі **завдання**:

1. Дослідити сучасні тенденції розвитку екотуризму у світі та проаналізувати їх з урахуванням українських реалій.
2. Визначити психофізіологічні потреби населення у рекреації в умовах військового конфлікту.

3. Проаналізувати вплив бойових дій на природні території та туристичну інфраструктуру.

4. Провести соціологічне опитування з метою з'ясування потреб та очікувань потенційних туристів.

5. Оцінити основні проблеми та бар'єри у розвитку екотуризму в Україні під час війни.

6. Розробити рекомендації та пропозиції щодо стратегічних напрямів розвитку екологічного туризму після завершення воєнних дій.

Об'єктом дослідження є екологічний туризм в Україні в умовах військового конфлікту.

Предметом дослідження виступають соціально-економічні та організаційні аспекти розвитку екологічного туризму в Україні під час війни та в післявоєнний період.

У роботі використані наступні **методи**: аналіз та синтез наукових джерел для вивчення теоретичних основ екотуризму та досвіду інших країн. Соціологічне опитування для збору інформації про ставлення населення до екотуризму під час війни. Метод порівняльного аналізу для вивчення зарубіжного досвіду у контексті українських реалій. SWOT-аналіз для оцінки сильних і слабких сторін екологічного туризму в Україні.

Наукова новизна роботи полягає у комплексному підході до дослідження екологічного туризму в умовах військових дій, що включає соціально-економічний, психологічний та організаційний аспекти. Вперше в українській практиці розглядається вплив військових конфліктів на природно-рекреаційний потенціал регіонів.

Практичне значення отриманих результатів полягає в розробці рекомендацій для державних органів, туристичних організацій та місцевих громад щодо підтримки та розвитку екотуризму в складних соціально-економічних умовах. Запропоновані заходи можуть бути використані при плануванні туристичної діяльності в Україні після завершення бойових дій.

Апробація результатів дослідження була здійснена під час участі в VIII Всеукраїнській студентській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми соціально-гуманітарних наук: перспективи та виклики» (4 квітня 2025 року, м. Миколаїв), Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова. У межах конференції результати дослідження були представлені доповіді: «Екологічний туризм як засіб психологічної реабілітації дітей в умовах війни», «Психологічна реабілітація дітей у воєнний час засобами природотерапії», «Психологічна реабілітація дітей під час та після війни в установах природно-заповідного фонду».

Структура

бакалаврської

роботи

Бакалаврська дипломна робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків та списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1

ЕКОЛОГІЧНИЙ ТУРИЗМ ЯК ЧИННИК СТАЛОГО РОЗВИТКУ В УМОВАХ КРИЗИ

1.1. Сучасні тенденції розвитку екологічного туризму у світі

Екотуризм, як одна з форм туризму, з'явився у 1970-х роках у США та країнах Західної Європи. Його поява в сучасних умовах пов'язана зі зростанням навантаження на природні та культурно-історичні ресурси, що прямо пропорційне збільшенню кількості туристичних подорожей. Це призводить до виникнення суперечності між задоволенням туристичних потреб і необхідністю раціонального використання природних багатств. Основними складовими екотуризму є [10]:

- пізнання природи, що означає включення в подорож елементів вивчення навколишнього середовища з метою отримання нових знань та навичок;
- збереження екосистем, що передбачає відповідальне ставлення туристів до природи, а також їхню участь у природоохоронних ініціативах;
- повага до місцевих громад, що вимагає дотримання традицій, законів і сприяння соціально-економічному розвитку регіонів.

В Україні екотуризм почав активно розвиватися відносно нещодавно. Сьогодні багато гравців туристичного ринку пропонують продукти під позначкою «еко», проте далеко не всі з них розуміють справжнє значення цього поняття. Екотуризм – це не просто відпочинок на природі, а також освітня складова, екологічна свідомість туристів і врахування культурної спадщини місцевого населення [10].

На думку Шуліка Б.О., Сержантової Ю.Ю. та Денищенко Л.В., екотуризм — це форма туризму, що передбачає пізнання природи, збереження екосистеми та повагу до інтересів місцевих жителів. Екотуризм має не лише рекреаційне, але й освітнє значення, вимагає свідомої поведінки туристів, включає їх участь у природоохоронних заходах і сприяє соціально-економічному розвитку

місцевих громад. Він може реалізовуватись у трьох основних напрямках: збереження дикої природи, задоволення рекреаційних потреб людей, а також сталий розвиток, що поєднує екологічні, соціальні, культурні та економічні інтереси. Центральним принципом розвитку екотуризму автори вважають досягнення гармонії між природою і людиною, а також збалансування економічних, соціальних та екологічних аспектів [19].

Згідно з дослідженнями Тавшунського О.М. та Бакуменка О.О., екотуризм – це сучасна форма туристичної діяльності, що передбачає рекреаційно-пізнавальну активність у природному середовищі, яка базується на принципах екологічного менеджменту та освіти. Це відповідальна подорож до природних територій, яка спрямована на збереження навколишнього середовища, підтримку добробуту місцевого населення, формування екологічного світогляду, а також мінімізацію негативного впливу на довкілля шляхом раціональної організації туристичних маршрутів. Екотуризм, на їхню думку, не тільки є формою природокористування, але й певним стандартом, якого має дотримуватися будь-який вид туризму. Він поєднує екологічну, соціально-економічну та освітню складові, забезпечуючи взаємовигідні стосунки між людиною, природою та місцевими громадами [21].

За визначенням Гетьмана В. І. та Гринюк Д. Ю., екотуризм є інтегральним, багатогранним поняттям, що поєднує різні форми туристичної діяльності, орієнтовані на збереження природного середовища та гармонійне співіснування людини й природи. Він не розглядається як окремий вид туризму, а як категорія, що повинна бути присутня у кожному його різновиді. Екотуризм, за їхнім баченням, базується на концептуальних засадах, серед яких – мінімізація шкоди довкіл्लю, дотримання екологічних норм поведінки, науково-пізнавальне освоєння природного та культурного різноманіття, соціальна сумісність із місцевими громадами, а також забезпечення сталого розвитку рекреаційних територій [2].

Розвиток екотуризму в сучасному світі зумовлений необхідністю збереження природного середовища, підвищенням екологічної свідомості

суспільства та впровадженням сталих туристичних практик. У контексті глобальних викликів, таких як зміна клімату та посилення антропогенного впливу на екосистеми, екотуризм набуває особливого значення як ефективний інструмент гармонійного поєднання рекреаційної діяльності з охороною природи. Окрім того, активне використання новітніх технологій, підтримка локальних ініціатив та зміни в туристичних вподобаннях сприяють трансформації екотуризму відповідно до сучасних тенденцій [3].

Збереження природних ресурсів, зменшення негативного впливу на довкілля, активне впровадження інноваційних технологій та підтримка місцевих громад стають основою стратегій сталого розвитку екотуризму. Цей напрямок спрямований на гармонійне поєднання економічного зростання з природоохоронними ініціативами та соціальною відповідальністю.

Одним з основних аспектів розвитку екотуризму є впровадження принципів сталого туризму. Зокрема, акцент робиться на мінімізацію негативного впливу на довкілля через використання екологічно чистих технологій і запровадження відповідних стандартів. Наприклад, сертифікації на кшталт Green Key або EarthCheck слугують підтвердженням відповідального підходу до туристичної діяльності.

Не менш важливим аспектом є цифровізація екотуризму. Використання сучасних технологій підвищує зручність туристичних послуг, водночас сприяючи зменшенню екологічного впливу. Зокрема, у Сан-Томе і Принсіпі впроваджено локальні eSIM-плани, що забезпечують туристам доступ до екологічних маршрутів та природних пам'яток через надійний інтернет-зв'язок.

Окрім цього, зростає популярність так званого «повільного» туризму (slow tourism), який передбачає тривале перебування в одному місці з акцентом на глибоке занурення в місцеву культуру та природу. До таких прикладів можна віднести винні тури в Тоскані, агротуризм у Карпатах або багатоденні екоекскурсії в Амазонію [3].

Значного розвитку набули екологічні туристичні маршрути, що створюються у природоохоронних зонах, національних парках та заповідниках.

Яскравим прикладом є Трансальпійський маршрут (Австрія – Італія) або піші стежки в Йеллоустонському національному парку (США).

Підтримка місцевих громад також є важливою складовою екотуризму. Такі ініціативи спрямовані на залучення місцевих жителів до туристичної діяльності та підтримку традиційних ремесел. Наприклад, програма Maasai Wanderings у Танзанії сприяє розвитку регіону, так само як і підтримка гуцульських ремесел у Карпатах [7].

Окрему увагу слід приділити попиту на екофрендлі проживання. Зростає популярність екологічних готелів, еколоджів та глемпінгів, які використовують відновлювані ресурси. Зокрема, Whitepod Eco-Luxury Hotel у Швейцарії та глемпінг-готелі в Ісландії демонструють високі стандарти екологічної відповідальності.

Таблиця 1.1

Основні напрямки розвитку екотуризму у світі [7]

№	Тенденція	Опис	Приклад
1	Сталий розвиток та екологічна відповідальність	Впровадження екологічних стандартів та мінімізація впливу на довкілля	Сертифікація Green Key, EarthCheck
2	Цифровізація екотуризму	Використання технологій для зменшення екологічного впливу та підвищення зручності	eSIM-плани у Сан-Томе і Принсіпі
3	Популяризація «повільного» туризму	Тривале перебування, культурне занурення	Винні тури в Тоскані, агротуризм у Карпатах
4	Розвиток екологічних туристичних маршрутів	Створення маршрутів у природоохоронних зонах	Трансальпійський маршрут, піші стежки в Йеллоустоні
5	Підтримка місцевих громад	Розвиток локальних ініціатив, залучення громади	Maasai Wanderings у Танзанії, підтримка гуцульських ремесел
6	Зростання попиту на екофрендлі проживання	Будівництво готелів з екологічним підходом	Whitepod Eco-Luxury Hotel у Швейцарії, глемпінг у Ісландії

Сучасний екотуризм продовжує динамічно розвиватися, адаптуючись до глобальних викликів та змін у вподобаннях туристів. Орієнтуючись на збереження природного середовища, зменшення екологічного навантаження та підтримку місцевих громад, цей напрямок формує нову парадигму відповідального туризму. Упровадження інноваційних рішень, популяризація

повільного туризму та підтримка екологічних ініціатив створюють умови для сталого розвитку туристичної галузі в умовах глобалізації та технологічного прогресу.

У глобальному дискурсі останніх років екотуризм дедалі частіше розглядається не просто як «зеленіша» модифікація масового відпочинку, а як інструмент регенеративного розвитку територій, коли подорожі приносять екосистемам і громадам вимірювану додану вартість. Концепція «regenerative tourism» була докладно обґрунтована А. Поллок у 2023 р. і передбачає, що кожен туристичний продукт має залишати природу та соціокультурний ландшафт у кращому стані, ніж до візиту [22]. Першим масштабним полігоном для втілення таких підходів стала Північна Зеландія: з 2022 р. місцева рада зобов'язала туроператорів щороку звітувати за показниками біорізноманіття й добробуту громад, а дані публікуються у відкритому доступі в річних оглядах Tourism New Zealand [23].

Кліматична нейтральність закріпилася як провідна стратегічна мета галузі після підписання «Glasgow Declaration on Climate Action in Tourism», яку підтримали понад 800 організацій. Документ задає орієнтир досягти чистих нульових викидів до 2050 р., а проміжною ціллю є скорочення викидів на половину вже до 2030 р. [24]. Одним із практичних кроків стало інтегрування відкритих вуглецевих калькуляторів у системи бронювання Booking.com та Skyscanner; користувачі можуть побачити реальний вуглецевий слід маршруту та переказати еквівалентну суму до сертифікованих проєктів відновлюваної енергетики. За корпоративним звітом Booking Holdings за 2023 р., понад 27 % клієнтів у першому ж році обрали компенсацію частини своїх викидів [25].

На «блакитному» напрямі (морський і прибережний екотуризм) ключову роль відіграє економічна цінність здорових коралових рифів, яку Світовий банк оцінив у 36 млрд дол. річного доходу, отримуваного насамперед завдяки дайвінгу та снорклінгу [26]. Палау ще 2017 р. запровадила обов'язкову «Palau Pledge»: кожен турист підписує екологічну присягу й сплачує 100 дол. «зеленого збору», що акумулюється у фонді захисту Національного морського

заповідника [27]. На початок 2024 р. за рахунок цього інструмента профінансовано патрулювання акваторії безпілотниками та відновлення біля 8 км² мангрових масивів.

Ще один тренд — залучення відвідувачів до «громадянської науки». Платформа eBird, яку адмініструє Cornell Lab of Ornithology, уже накопичила понад 1,4 млрд спостережень; біологи з'ясували, що інтеграція таких записів підвищує точність моделей розподілу видів до 18 % порівняно з виключно академічними польовими даними [28, с.32-38]. Туроператори Фінляндії та Швеції формують окремі пакети Science Holiday, у межах яких туристи допомагають збирати дані про фенологію птахів і льодові умови, а зібрані результати потрапляють до Європейського центру середньострокових прогнозів погоди.

Управління туристичними потоками дедалі частіше вирішують за допомогою штучного інтелекту. Дослідний проєкт Norwegian Environment Agency у фйордах Західної Норвегії аналізує зображення із супутників Sentinel-2 та сигналів мобільних мереж, коригуючи онлайн-квоти на відвідування чутливих ділянок у майже реальному часі [23]. Завдяки цьому в пікові дні ерозію ґрунтів на популярних стежках зменшили на 27 % без скорочення прибутковості місцевих бізнесів.

Фінансова складова еволюціонує паралельно з екологічними зобов'язаннями. Після набуття чинності Регламенту ЄС 2020/852 туризм офіційно внесено до таксономії сталих видів діяльності, що дало змогу малому й середньому бізнесу претендувати на пільгові «зелені» кредити ЄІБ під 2–3 % річних [30; 31]. Аналогічно, у 2023 р. Costa Rica модернізувала візовий режим: «Digital Nomad Law 9996» дозволяє дистанційним працівникам перебувати в країні до року за умови участі у щонайменше двох волонтерських ініціативах із лісовідновлення або прибережного прибирання [32].

Нарешті, статистика UNWTO свідчить, що у 2023 р. частка поїздок на природу сягнула 26 % усіх міжнародних подорожей проти 17 % у докризовому 2019 р., а середня тривалість перебування в сільських локаціях зросла майже на

третину [33]. Подальше поєднання регенеративного підходу, технологій «розумних» квот і справедливої участі місцевих громад окреслює головний магістральний курс, на якому екотуризм стає каталізатором одночасного збереження природи й соціально-економічного розвитку.

Сучасний розвиток екологічного туризму у світі демонструє чіткий перехід від споживацької моделі відпочинку до відповідального, свідомого ставлення до природи та місцевих громад. Екотуризм сформувався як відповідь на зростаючий антропогенний тиск на екосистеми та потребу гармонізувати туристичну діяльність із принципами сталого розвитку. Його сучасне трактування охоплює не лише відпочинок на природі, а й пізнання навколишнього середовища, активну участь туристів у природоохоронних ініціативах та підтримку культурного і соціального добробуту місцевого населення.

Глобальні тенденції в екотуризмі включають інтеграцію екологічних стандартів, розвиток цифрових технологій, популяризацію повільного туризму та впровадження концепції регенеративного підходу, коли туристична активність сприяє покращенню стану екосистем і соціальної структури регіонів. Ці процеси супроводжуються активним використанням новітніх технологій, зокрема штучного інтелекту для управління туристичними потоками, цифрових платформ для моніторингу біорізноманіття, а також інструментів обрахунку вуглецевого сліду. На державному рівні екотуризм підтримується через законодавчі ініціативи, податкові стимули, зелений банкінг і залучення туристів до громадянської науки та екологічних програм. Ключовими змінами є зростання екологічної свідомості туристів, підвищення попиту на екофрендлі проживання, посилення ролі місцевих громад у туристичному менеджменті та зростання популярності туризму у природоохоронних зонах. Підтвердженням глобального вектору сталого розвитку виступає підтримка міжнародних ініціатив на кшталт Glasgow Declaration, поширення сертифікаційних систем та використання принципів прозорості у звітності щодо впливу туризму на природу та громади.

Таким чином, сучасний екотуризм трансформується з вузькоспеціалізованої форми рекреації у комплексний міждисциплінарний підхід, що поєднує економіку, екологію, соціологію й технології. Його головна мета полягає не лише в мінімізації шкоди, а й у створенні доданої вартості для довкілля та людей, що живуть у туристичних регіонах.

1.2. Психофізіологічна потреба людини в рекреації в умовах війни

Рекреація як соціальне та психофізіологічне явище завжди відігравала важливу роль у житті людини, забезпечуючи відновлення фізичних і психологічних ресурсів. В умовах війни значення рекреації набуває особливого змісту, оскільки бойові дії, небезпека для життя, втрати близьких та руйнування звичного середовища створюють серйозні психотравматичні ситуації. У таких обставинах забезпечення можливостей для рекреації стає не просто способом проведення дозвілля, а важливою складовою підтримки психічного здоров'я та стабілізації емоційного стану [11].

Війна є екстремальним стресогенним чинником, який призводить до суттєвих змін у психофізіологічному стані людини. Постійна загроза життю, втрати, вимушене переселення та невизначеність майбутнього призводять до розвитку таких психічних розладів, як посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), депресія, тривожні стани та психосоматичні захворювання.

Негативний вплив війни на психічний стан проявляється через фізичне та емоційне виснаження, зниження працездатності, розлади сну, апатію, агресивність або надмірну тривожність. Психофізіологічні реакції організму на тривалий стрес можуть включати тахікардію, підвищений артеріальний тиск, м'язову напругу, порушення травлення та ослаблення імунної системи [11].

У контексті війни людина змушена мобілізувати свої ресурси для виживання, часто нехтуючи власними потребами у відпочинку та відновленні. Проте тривале перебування в стані стресу без належної рекреації може призвести до емоційного вигорання та фізичного виснаження, що підвищує

ризик виникнення психосоматичних захворювань та знижує адаптаційні можливості організму.

Рекреація в умовах війни виступає як засіб психофізіологічного відновлення, що дозволяє знизити рівень стресу та відновити емоційну рівновагу. Вона сприяє стабілізації нервової системи, активує механізми саморегуляції та відновлення, що особливо важливо в умовах постійної психологічної напруги [4].

У воєнний час рекреаційна діяльність може набувати різних форм, залежно від доступних ресурсів та безпекових умов. Вона може включати фізичну активність, заняття творчістю, комунікацію з близькими людьми, релаксаційні техніки, участь у волонтерських проєктах та заходах культурного характеру.

Особливо цінним стає створення безпечних просторів для рекреації, таких як тимчасові центри психологічної допомоги, зони відпочинку у притулках або евакуаційних пунктах. Важливим аспектом є також підтримка дітей та підлітків, які найбільше страждають від психологічних травм. Творчі заняття, спортивні ігри, навчальні програми сприяють відновленню відчуття безпеки та нормалізації емоційного стану.

З фізіологічної точки зору, рекреація дозволяє зменшити рівень кортизолу — гормону стресу, стабілізувати роботу серцево-судинної та нервової систем. Фізичні вправи активізують вироблення ендорфінів, що сприяють покращенню настрою та зниженню тривожності. Релаксаційні техніки, як-от медитація або дихальні практики, дозволяють зменшити м'язову напругу та сприяють нормалізації дихання [4].

З психологічної точки зору, рекреація допомагає зменшити емоційне напруження та підвищити стійкість до стресових факторів. Заняття мистецтвом, наприклад малюванням або музикою, сприяють вираженню накопичених емоцій, що позитивно впливає на психічний стан. Соціальна рекреація, що передбачає комунікацію з іншими людьми, допомагає подолати ізоляцію та зберегти соціальні зв'язки.

В умовах війни особливо актуальним стає розвиток програм психосоціальної підтримки, що передбачають організацію рекреаційних заходів. Така діяльність може включати групові тренінги, арт-терапію, підтримувальні бесіди та спортивні заняття. Важливо, щоб ці заходи були доступними та враховували специфіку різних вікових та соціальних груп [4].

Ефективність рекреації в умовах війни значною мірою залежить від створення комфортних і безпечних умов для відновлення. Участь у спільних активностях дозволяє людям відчувати підтримку та солідарність, що знижує рівень соціальної ізоляції та сприяє формуванню позитивного емоційного фону.

Особливе значення має доступ до рекреації для дітей і підлітків, психіка яких найбільш вразлива до травматичних подій. У стані війни порушується базове відчуття безпеки, що критично важливо для формування стабільної самооцінки та ідентичності. Рекреаційні заходи, інтегровані в систему шкільної освіти, евакуаційних програм чи волонтерських ініціатив, можуть відігравати компенсаторну функцію, зменшуючи рівень тривоги, агресії та регресивних проявів. Відомо, що участь дітей у структурованих формах гри, спорту чи творчості в умовах навіть обмежених ресурсів здатна покращити результати адаптації, зменшити симптоми стресу та повернути відчуття контролю над середовищем.

Для дорослого населення, особливо в ситуації тривалого проживання в прифронтових чи евакуаційних зонах, рекреація виступає як інструмент емоційного перезавантаження. Зниження рівня кортизолу після регулярної фізичної або творчої активності прямо пов'язане з покращенням якості сну, апетиту, стабілізацією настрою та відновленням енергетичних ресурсів. На практиці це дозволяє людям краще виконувати свої професійні або побутові функції, підтримувати соціальні ролі та включатися у процес відбудови спільнот. Навіть короткі періоди позитивної взаємодії, гумору чи відчуття спільності мають кумулятивний ефект у протистоянні тривалому дистресу.

Актуальним залишається питання організації мобільних і низькоресурсних форматів рекреації. Ініціативи зі створення «зон відновлення» у підвалах,

школах, шелтерах, де доступна хоча б базова форма рекреації — наприклад, настільні ігри, музика, перегляд фільмів, практики дихання — можуть бути значно ефективнішими за відсутність будь-яких активностей. У цьому контексті важливим є не лише сам факт наявності рекреації, а й її сталість, повторюваність і структурованість, що формує у свідомості відчуття передбачуваності та контролю — ключові фактори у відновленні психічної стійкості.

Окрему увагу заслуговує феномен «рекреаційної резилієнтності», тобто здатності організму через рекреаційні дії підтримувати стан внутрішньої рівноваги навіть у кризових умовах. Під впливом таких дій змінюється функціонування вегетативної нервової системи — зменшується симпатичний вплив (пов'язаний із реакцією «бий або тікай») та активізується парасимпатичний (відповідальний за відновлення і заспокоєння). Це має не лише короткостроковий, а й довготривалий оздоровчий ефект.

Таким чином, в умовах війни рекреація перестає бути просто формою дозвілля. Вона набуває статусу критичного ресурсу для фізичного, психічного й соціального виживання, допомагаючи людині не лише зберегти цілісність, а й підтримувати гідність, силу волі й здатність до взаємодії з оточенням у часи глибокої нестабільності.

1.3. Вплив бойових дій на природні території та туристичну інфраструктуру

Туризм у сучасному світі виступає важливою складовою економічного розвитку багатьох країн, адже доходи від туристичних подорожей становлять значну частину державного бюджету. Індустрія туризму сприяє розвитку інфраструктури, стимулює роботу підприємств сфери послуг, створює нові робочі місця та забезпечує діяльність компаній, пов'язаних із туризмом і рекреацією. Розвиток туризму в Європі та світі наочно підтверджує його значущість для економічного процвітання регіонів [8].

Однак війна суттєво змінює умови функціонування туристичної галузі. Україна вже третій рік перебуває в стані повномасштабного збройного конфлікту з Росією, що докорінно вплинуло на економічний та соціальний розвиток країни, зокрема на туристичну індустрію. Війна — це складний соціально-економічний процес, який завдає шкоди інфраструктурі, порушує транспортні та логістичні зв'язки, спричиняє масову міграцію населення та кардинально змінює умови життя людей [8].

Російсько-українська війна є прикладом винищувального конфлікту, що ставить перед Україною складні виклики не лише у військовій, а й в економічній сфері. Згідно з даними Міжнародного інституту стратегічних досліджень (IISS), у 2023 році на планеті налічувалося 183 збройні конфлікти, що свідчить про глобальну нестабільність у світі. Однак війна в Україні особлива через свій руйнівний характер та масштабні наслідки для економіки та соціального життя [5].

Війни різних історичних епох мали неоднаковий вплив на суспільство. Наприклад, Столітня війна між Англією та Францією тривала понад століття (1337–1453 рр.), викликавши серйозні політичні, соціальні та економічні зміни в обох країнах. Натомість англо-занзібарська війна, що тривала всього 38 хвилин у 1896 році, стала найкоротшою війною в історії, хоч і мала символічне значення в контексті колоніалізму. Війни різної тривалості та інтенсивності демонструють, як конфлікти можуть впливати на соціально-економічний розвиток [20].

Воєнні дії на території України призвели до значних втрат у різних секторах економіки. До основних наслідків можна віднести [20]:

1. Зростання цін на біржові товари, що спричиняє інфляційний тиск на економіку. Україна та Росія є важливими постачальниками сировини на світовий ринок, тож порушення експорту призвело до дестабілізації цін.
2. Збій логістичних ланцюгів між сусідніми країнами, що негативно впливає на економічні зв'язки та міжнародну торгівлю.

3. Зменшення довіри інвесторів, адже воєнна нестабільність відлякує капіталовкладення.

4. Спад у сфері послуг, зокрема у туристичній галузі, яка не змогла швидко адаптуватися до внутрішнього ринку після втрати міжнародних туристів.

За оцінками Світового банку та Єврокомісії, лише за рік війни (з 24 лютого 2022 року по 24 лютого 2023 року) економічні збитки України сягнули 134,7 мільярда доларів, а потреби для відновлення становлять 410,6 мільярда доларів. Найбільших втрат зазнали житловий сектор, транспортна інфраструктура та енергетика. Крім того, війна спричинила руйнування туристичних об'єктів, культурної спадщини та рекреаційної інфраструктури, що унеможлиблює залучення туристів навіть у відносно безпечні регіони [15].

Туристична галузь в Україні опинилася під загрозою через активні бойові дії та руйнування інфраструктури. У 2022 році доходи від туризму зменшилися на 30%, а кількість внутрішніх туристів значно скоротилася. Найбільше постраждали туристичні оператори, агенції та заклади відпочинку, зокрема бази відпочинку, кемпінги та дитячі табори. Попри труднощі, деякі об'єкти змогли адаптуватися до нових реалій. Наприклад, пансіонати та гуртожитки, що прийняли внутрішньо переміщених осіб, показали приріст доходів на 46%. Такі заклади стали прихистком для людей, які були змушені залишити свої домівки через військові дії [5].

Війна в Україні вплинула не лише на національну економіку, але й на туристичну ситуацію в Європі. Повномасштабне вторгнення Росії спричинило зростання цін на нафту та логістичні послуги, що призвело до зменшення туристичних потоків у Східній Європі. Такі країни, як Молдова, Латвія, Фінляндія та Чехія, зазнали значного зниження кількості авіарейсів. Потенційні збитки світового туристичного сектору через війну оцінюються у 14 мільярдів доларів [20].

У післявоєнний період відновлення туристичної галузі в Україні залежатиме від стабілізації безпекової ситуації та відбудови зруйнованої

інфраструктури. Необхідно залучати інвестиції для відновлення туристичних об'єктів, стимулювати розвиток внутрішнього туризму та створювати умови для міжнародного партнерства в галузі туризму та рекреації.

Війна в Україні кардинально змінила умови функціонування туристичної індустрії як на національному, так і на міжнародному рівні. Розвиток туризму в країні вимагає нових підходів до організації відпочинку, безпеки туристів та відновлення інфраструктури. Післявоєнне відновлення потребуватиме значних інвестицій, продуманих стратегій та активної співпраці з міжнародною спільнотою. Водночас війна ще раз продемонструвала вразливість туристичної галузі до глобальних конфліктів та нестабільності, що потребує нових механізмів адаптації та кризового управління [15].

Повномасштабне вторгнення Росії в Україну призвело до значних змін у туристичній сфері як в Україні, так і в країнах Європи. Зростання цін на нафту та логістичні витрати через військові дії призвело до підвищення вартості туристичних послуг, що негативно позначилося на активності подорожей. Європейські туристи стали обережніше планувати поїздки, особливо у Східну Європу. У перші шість місяців війни було зафіксовано значне зменшення туристичної активності, перебої у транспортному сполученні та масові скасування бронювань.

За даними Всесвітньої туристичної організації (UNWTO), кількість авіарейсів до низки європейських країн суттєво зменшилася через війну в Україні. Найбільше зниження авіаційного трафіку зафіксовано в Молдові (-69%), Словенії (-42%), Латвії (-38%), Фінляндії (-36%) та Чехії (-35%). Згідно з прогнозами, загальні втрати світової туристичної економіки через конфлікт можуть сягнути 14 мільярдів доларів [20].

В Україні надходження до державного бюджету від туристичної галузі у 2022 році скоротилися більш ніж на 30%. Туристичні бази, кемпінги та дитячі табори відпочинку сплатили на 57% менше податків, туристичні оператори — на 35%, туристичні агенції — на 27%. Єдиним сегментом, що показав

зростання, стали пансіонати та гуртожитки, які використовувалися як тимчасові прихистки для переселенців, що дозволило збільшити їхні доходи на 46%.

З початком повномасштабного вторгнення Росії в Україну внутрішній туризм значно змінив свій формат. Якщо раніше туристи віддавали перевагу культурним подорожам, активному відпочинку та природним локаціям, то в умовах війни пріоритетним стало забезпечення безпеки та базових умов проживання [5].

У перші місяці війни кількість внутрішніх туристичних поїздок суттєво скоротилася через загрозу обстрілів та руйнування інфраструктури. За даними Державного агентства розвитку туризму, у 2022 році податкові надходження з туристичної галузі скоротилися на 31%. Зокрема, у Києві доходи від туризму зменшилися на 46%, в Одесі — на 58%. Однак, у західних регіонах України спостерігався деякий приріст завдяки міграції внутрішньо переміщених осіб [15].

Західна Україна, зокрема Закарпатська, Львівська та Чернівецька області, демонстрували відносну стабільність туристичних потоків. Закарпаття стало одним із основних центрів прийому внутрішніх переселенців, що забезпечило підвищений попит на готельні послуги та приватне розміщення. У 2023 році податкові надходження від туризму в Закарпатській області зросли на 15% порівняно з попереднім роком.

Вплив бойових дій на природні ландшафти має не лише локальні, а й трансрегіональні наслідки, зокрема — у вигляді трансграничного забруднення повітря та вод. За оцінками Програми ООН з довкілля (UNEP), вибухи нафтобаз, підриви гідротехнічних споруд та горіння складів боєприпасів в Україні призвели до викидів тисяч тонн токсичних речовин, включно з діоксинами, важкими металами, сполуками азоту й фосфору, які мігрують у ґрунтові води, річки та атмосферу. Це безпосередньо впливає на регіони за сотні кілометрів від місця події, унеможливаючи в середньостроковій перспективі повернення туристичних активностей навіть після завершення конфлікту.

Критичною проблемою стала деградація охоронюваних гідроекосистем. Наслідки підризу Каховської ГЕС у червні 2023 року стали найбільшою техногенною катастрофою воєнного часу в Європі з часів Другої світової війни. Різка осушення заплави Дніпра на понад 1000 км² призвело до загибелі десятків видів водної флори й фауни, зникнення місць гніздування птахів, втрати ресурсної бази для рибальства, рекреації та водного спорту. Зруйновані прибережні локації в Херсонській і частині Запорізької області ще до 2022 року розвивали внутрішній екотуризм, зокрема тури на каяках, спостереження за птахами та лікувально-оздоровчі програми на базі лиманів. Ці території втратили туристичну цінність щонайменше на кілька десятиліть, враховуючи потребу в екологічній реабілітації й відновленні гідробалансу.

Не менш серйозними є наслідки хімічного ураження ландшафту через руйнування промислових об'єктів, таких як коксохімічні заводи, шахти та нафтопереробні комплекси, розташовані в регіонах, що до війни були частиною туристичних маршрутів техногенного туризму. Донецька область до 2014 року активно розвивала індустриальні екскурсії (наприклад, маршрути «Донбас Індустріал», «Місто териконів»), але сьогодні більшість територій отруєні важкими металами, а підземні води підтоплюють зруйновані шахти, несучи загрозу питному водопостачанню регіонів нижче за течією. Це виключає можливість використання таких об'єктів у туризмі навіть у перспективі після відновлення.

Також варто зазначити, що війна призвела до значного зменшення наукових досліджень у сфері збереження природних територій, через що зупинено картографування біорізноманіття, облік червонокнижних видів, а також спостереження за кліматичними й екосистемними змінами в національних парках і заповідниках. Така наукова «пауза» створює ризик безповоротної втрати частини біоценозів, оскільки в умовах бойових дій неможливо вчасно відреагувати на інвазію чужорідних видів або процеси деградації середовища. Це прямо впливає на природну базу туристичної діяльності, яка зазвичай спирається на збережені екосистеми.

Окремо слід акцентувати на психологічному впливі військових дій на сприйняття природних територій. Місця, що раніше асоціювалися з відпочинком, оздоровленням чи єднанням із природою, нині часто сприймаються як зони ризику, ворожнечі або трагедій. Навіть після розмінування такі локації потребуватимуть не лише фізичного очищення, а й переосмислення в культурному наративі. Туристичне відродження передбачає також нову комунікаційну стратегію — перехід від романтизації ландшафту до його включення в процес національної пам'яті та переосмислення через призму втрат і відновлення. Цей феномен вже відомий як елемент «воєнного туризму» або «туризму свідчення», який потребуватиме етичних регламентів і цілісного підходу з боку держави.

Також з'являються ризики надмірної урбанізації без урахування природоохоронного балансу. Частина курортних зон, що не постраждали від війни, починають активно забудовуватися як логістичні хаби, евакуаційні пункти або житлові комплекси для переселенців. Це може призвести до незворотної втрати прибережних і гірських ландшафтів, які могли б стати основою для туристичного відновлення. Без стратегічного планування процес післявоєнної реконструкції може остаточно знищити природний потенціал деяких регіонів, що раніше були туристично привабливими.

Таким чином, наслідки війни для природних територій та туристичної інфраструктури виходять за межі прямої шкоди. Йдеться про багаторівневу трансформацію середовища, що торкається екології, простору, ідентичності й культурного досвіду. У перспективі відновлення туристичної сфери потребуватиме не лише матеріальних ресурсів, а й нового мислення — з урахуванням екологічних ризиків, переосмислення наративу природи та інтеграції туризму в політику сталого національного відродження.

Зміни у структурі туристичних потоків в Україні сприяли формуванню нових форматів відпочинку. Найбільш популярними стали короткотривалі подорожі в безпечні регіони, зокрема в Карпати та на захід України. Українці надають перевагу оздоровчому туризму, перебуванню в санаторіях і невеликих

агротуристичних комплексах, де можна відновити фізичний та психологічний стан [20].

Попит на індивідуальні та родинні подорожі суттєво зріс. Туристи обирають менші за розміром готелі та приватні садиби, щоб уникнути скупчення людей. Активно розвивається зелений туризм, який дозволяє відпочити на природі в безпечному середовищі. Також популярним став соло-туризм, що дозволяє зосередитися на власному відновленні.

Для відновлення туристичної галузі в Україні потрібна підтримка на державному та міжнародному рівнях. Основними напрямками мають стати [20]:

1. Розвиток безпечної інфраструктури та облаштування туристичних маршрутів у безпечних регіонах.
2. Просування внутрішнього туризму через створення нових туристичних продуктів, зокрема культурно-історичних маршрутів.
3. Залучення міжнародних інвестицій для відновлення туристичних об'єктів.
4. Підтримка закладів розміщення та рекреаційних комплексів через субсидії та податкові пільги.
5. Інформаційна кампанія для підвищення туристичної привабливості безпечних регіонів.

Війна в Україні суттєво змінила туристичну ситуацію як всередині країни, так і в Європі загалом. Значні втрати туристичної галузі обумовлені руйнуванням інфраструктури, скороченням міжнародних поїздок та зміною туристичних уподобань. Водночас криза стала поштовхом до розвитку внутрішнього туризму та створення нових форматів відпочинку.

Подолання негативних наслідків війни потребує продуманої стратегії відновлення, інвестицій у туристичну інфраструктуру та підтримки з боку держави. Відродження туристичного потенціалу стане одним із важливих чинників економічного відновлення України.

РОЗДІЛ 2

ОБ'ЄКТ, МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ

2.1 Стан екологічного туризму в Україні під час війни

Об'єктом дослідження є екологічний туризм в Україні як форма сталого туризму, що базується на принципах збереження довкілля, підтримки місцевих громад і усвідомленого споживання природних ресурсів. Цей вид туризму передбачає мінімальне втручання в природне середовище та популяризацію відпочинку в екологічно чистих, природно цінних територіях.

До основних характеристик екотуризму належать:

- відвідування природоохоронних територій (національних парків, заповідників, заказників);
- проживання в екологічних садибах, кемпінгах або невеликих готелях з мінімальним впливом на природу;
- активні види відпочинку: пішохідні, велосипедні, кінні маршрути, сплави річками, гірські походи тощо;
- пізнавальні програми (екскурсії, етнотури, участь у природоохоронних заходах);
- взаємодія з місцевими громадами та підтримка локального бізнесу.

Екологічний туризм розглядається як одна з перспективних форм внутрішнього туризму в Україні, особливо в умовах обмежень, викликаних війною та післяпандемічною ситуацією.

Війна в Україні суттєво вплинула на всі сфери суспільного життя, зокрема і на туристичний сектор. Екологічний туризм, що є важливою складовою сталого розвитку регіонів, також зазнав значних змін. Проте, попри військові

виклики, екотуризм у деяких областях країни демонструє тенденції до адаптації та навіть зростання. Основною метою даного розділу є аналіз сучасного стану екологічного туризму в Україні в умовах війни, з урахуванням статистичних показників і регіональних особливостей.

Згідно з офіційними даними, у 2024 році туристична сфера України забезпечила надходження до держбюджету у розмірі 2 млрд 938 млн грн, що на 43% більше, ніж у 2023 році (2 млрд 49 млн грн). У 2022 році надходження становили 1 млрд 756 млн грн, що свідчило про спад у порівнянні з довоєнним 2021 роком (2 млрд 232 млн грн) на 21% [13].

Таблиця 2.1

**Податкові надходження від туристичної сфери в Україні за період
2021–2024 [13]**

Рік	Податкові надходження (млрд грн)	Зміна до попереднього року (%)	Зміна до 2021 року (%)
2021	2,232	-	-
2022	1,756	-21	-21
2023	2,049	+16,7	-8,2
2024	2,938	+43,4	+31,6

Після різкого зниження у 2022 році (на 21% порівняно з 2021 роком) туристична галузь продемонструвала поступове відновлення. Зростання податкових надходжень у 2023 році (+16,7%) стало можливим завдяки адаптації бізнесу до нових умов та активізації внутрішнього туризму. Пік відновлення відбувся у 2024 році, коли сума податкових надходжень зросла на 43,4% порівняно з попереднім роком. Це підтверджує поступове відновлення туристичного сектору на фоні стабілізації ситуації у частині регіонів.

Розглядаючи структуру надходжень, слід зазначити, що готельний сектор залишається ключовим джерелом податкових платежів. У 2024 році готелі сплатили 1 млрд 954 млн грн, що майже вдвічі більше за показник 2023 року (1 млрд 304 млн грн). Важливо також зазначити зростання надходжень від туристичних операторів та агентств, що свідчить про відновлення попиту на організовані подорожі та екскурсійні програми.

Таблиця 2.2

Податкові надходження за основними видами діяльності туристичної сфери у млн. грн. [13]

Вид діяльності	2021	2022	2023	2024	Зміна (2024 до 2021) (%)	Зміна (2024 до 2023) (%)
Готелі	1289	1034	1304	1954	+51,6	+49,8
Туристичні оператори	259	189	205,8	304,7	+17,6	+48,1
Туристичні агентства	279,3	186	193,3	265,2	-5	+37,2
Туристичні бази та дитячі табори	328,2	132	145,9	201,1	-38,7	+37,8
Кемпінги та стоянки для автофургонів	2,4	2,0	2,9	4,6	+91,7	+58,6

Дані свідчать про те, що у 2022 році відбулося суттєве зниження податкових надходжень від усіх видів туристичної діяльності. Найбільше постраждали туристичні бази та дитячі табори, а також туристичні агентства, що зумовлено як обмеженнями на пересування, так і зниженням попиту на організовані тури.

Однак вже у 2023 році більшість категорій почали відновлюватися. Готельний сектор показав значне зростання в 2024 році, що обумовлено як підвищеним попитом на проживання внутрішньо переміщених осіб, так і поступовим поверненням туристів до популярних напрямків. Туроператори та агентства також поступово відновили свою діяльність, що пояснюється збільшенням кількості внутрішніх турів та відновленням екскурсійних програм.

Пандемія та війна суттєво вплинули на кількість суб'єктів туристичної діяльності. У 2024 році кількість платників податків зросла на 7% порівняно з 2023 роком, що свідчить про поступове повернення бізнесу до активної діяльності (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

**Зміни у кількості платників податків за період
2021–2024 [13]**

Рік	Кількість юридичних осіб	Кількість фізичних осіб	Зміна загальної кількості (%)
2021	5 200	12 300	-
2022	3 800	10 500	-20
2023	3 500	11 000	+4,8
2024	3 500	12 000	+7

Зростання туристичного збору спостерігалось майже в усіх регіонах країни, незважаючи на значне скорочення в областях, що найбільше постраждали від війни: Херсонській, Харківській, Донецькій та Луганській. У цих регіонах через активні бойові дії туристична діяльність практично зупинилася, що призвело до катастрофічного зниження надходжень до місцевих бюджетів.

Незважаючи на негативний вплив війни, у низці регіонів зафіксовано позитивну динаміку розвитку туристичної сфери. Так, у північних областях України за перші дев'ять місяців 2024 року туристичний збір зріс на 56% у порівнянні з аналогічним періодом попереднього року. Південні регіони показали зростання на 41%, західні області – на 17%, а центральні – на 10%.

Особливо варто відзначити місто Київ, яке залишається лідером за обсягами туристичного збору. За три квартали 2024 року столиця отримала 34,4 мільйони гривень, що на 13,2 мільйони більше, ніж за той самий період минулого року. Проте цей показник удвічі менший порівняно з 2021 роком, коли до бюджету Києва надійшло 68 мільйонів гривень [16].

Деякі області демонструють навіть перевищення довоєнних показників. Так, бюджет Львівської області за січень-вересень 2024 року поповнився на 33 мільйони гривень, що на 42% більше, ніж у 2021 році (24 мільйони гривень). Івано-Франківська область продемонструвала зростання надходжень на 120% порівняно з 2021 роком – до 22,7 мільйонів гривень [16].

Одним із регіонів, що успішно адаптувався до нових реалій, є Закарпатська область. У 2024 році сума туристичного збору склала 16 мільйонів гривень, що на третину більше, ніж у 2021 році (11,7 мільйонів гривень). Особливо важливо відзначити, що туризм Закарпаття має яскраво виражений рекреаційний характер, що сприяє стабільності надходжень (табл. 2.4).

Основним туристичним центром регіону є село Поляна, відоме своїми бальнеологічними курортами, що приваблюють відвідувачів не лише з України, а й з-за кордону. Інші популярні локації включають міста Ужгород, Мукачево, Берегове, а також села з розвиненою туристичною інфраструктурою, як-от Баранинці та Косонь.

Таблиця 2.4

Туристичний збір у Закарпатській області [17, 18]

Територіальна громада	2022	2023	Зміна (%)
с. Поляна	4806	5021	+4.5
м. Ужгород	2531	2740	+8.2
с. Баранинці	2930	2737	-6.6
м. Мукачево	1088	1234	+13.4
м. Берегове	687	1253	+82.3

Зростання інтересу до екотуризму у відносно безпечних регіонах обумовлене декількома факторами. По-перше, люди шукають можливості психологічної реабілітації через відпочинок на природі. По-друге, внутрішній туризм став доступнішим і привабливішим на фоні обмежених виїздів за кордон. По-третє, багато внутрішньо переміщених осіб, оселившись у західних регіонах, активно користуються місцевими рекреаційними можливостями.

Екологічний туризм в Україні, незважаючи на вплив війни, демонструє стійкість та адаптацію до нових викликів. Значне зростання туристичного збору у відносно безпечних регіонах свідчить про високу потребу населення у відпочинку на природі. Закарпатська, Львівська та Івано-Франківська області залишаються лідерами внутрішнього туризму, що дозволяє їм частково компенсувати економічні втрати інших галузей. Подальший розвиток

екотуризму потребує інвестицій в інфраструктуру та підтримки на державному рівні, особливо в умовах післявоєнної відбудови.

2.2. Методика дослідження та проведення соціологічного опитування

У межах дослідження було проведено соціологічне опитування, метою якого було виявлення ставлення респондентів до перспектив розвитку екологічного туризму в Україні під час та після війни. Метод збору інформації, який було обрано для реалізації цього завдання, — анкетування, що здійснювалося за допомогою онлайн-інструменту Google Forms (рис. 2.1). Такий підхід дозволив забезпечити оперативний збір даних, зручність для респондентів, а також гарантувати базовий рівень анонімності, що сприяло більшій відкритості відповідей.

Рис. 2.1 Загальний вигляд анкети у Google Forms

Анкета містила 10 запитань, серед яких були як закриті (із запропонованими варіантами відповідей), так і напівзакриті запитання, де респонденти мали можливість висловити власну думку. Структура анкети була логічно побудована — від загальних демографічних характеристик до специфічних питань, що стосуються теми екотуризму.

Анкета «Перспективи розвитку екологічного туризму в Україні під час та після війни» включала такі запитання:

1. Стать

- Чоловік
- Жінка

2. Вік

(вказіть свій вік)

3. Соціальний статус

- Учень
- Студент
- Працюю
- Безробітний

4. Що для вас означає екологічний туризм?

- Відпочинок на природі без шкоди для довкілля
- Волонтерство та участь у природоохоронних ініціативах
- Підтримка місцевих екосистем та громад
- Інше (вказіть свій варіант): _____

5. Чи вплинула війна на ваші туристичні уподобання?

- Так, тепер більше цікавлюся подорожами Україною
- Ні, мої вподобання не змінилися
- Стала/став менше подорожувати
- Взагалі не подорожую

6. Чи вважаєте ви екологічний туризм перспективним напрямом для України після війни?

- Так, він допоможе відновити економіку та природу
- Частково, але потрібні інвестиції та розвиток інфраструктури
- Ні, після війни будуть важливіші пріоритети

7. Чи готові ви підтримувати розвиток екотуризму після війни?

- Планую подорожувати Україною
- Готовий/готова брати участь у відновленні природних територій

- Підтримуватиму місцеві екологічні ініціативи
- Не планую займатися подібним

8. Які природні локації України, на вашу думку, мають найбільший потенціал для розвитку екотуризму?

- Карпати
- Полісся
- Поділля
- Південь України (ліси, лимани, заповідники)
- Степові та лісостепові регіони

9. Як ви оцінюєте безпеку екотуризму в Україні під час війни?

- Є безпечні місця, можна подорожувати
- Безпека залежить від регіону, потрібно бути обережним
- Зараз краще утриматися від подорожей

10. Які твердження, на вашу думку, найбільше відповідають сучасним умовам?

(можна обрати декілька варіантів)

- Екотуризм є актуальним навіть під час війни
- Екотуризм може бути засобом реабілітації людей, постраждалих від війни
- Життя триває, і відпочинок також має бути
- Екотуризм допомагає перезавантажитися в складних умовах
- Не на часі в умовах війни
- Не варто витрачати кошти на подорожі, краще їх спрямувати на інші справи
- Не можна розважатися, коли йде війна

Процес підготовки анкети складався з кількох етапів. Спершу було визначено основні напрямки дослідження та сформульовано ключові питання, які охоплювали різні аспекти обраної теми. Загалом анкета містила 10 запитань,

що включали як закриті (із запропонованими варіантами відповідей), так і напівзакриті запитання, де респонденти мали можливість висловити власну думку. Структура анкети була побудована таким чином, щоб поступово підвести респондентів до глибшого осмислення теми. На початку ставилися загальні запитання, що давали змогу виявити загальну обізнаність учасників щодо проблематики, а наприкінці – більш аналітичні питання, які дозволяли фіксувати особисті оцінки, переживання та прогнози щодо розвитку ситуації.

Для розповсюдження анкети було обрано метод публічного поширення посилання на Google Форму через соціальні мережі та особисті повідомлення. Такий спосіб дозволив охопити максимально широку та різноманітну аудиторію, що важливо для досягнення певної репрезентативності вибірки в умовах обмежених ресурсів та відсутності можливості здійснення повноцінного польового етапу дослідження. У підсумку в опитуванні взяли участь 70 осіб. Ця кількість, хоча й не дозволяє робити узагальнення на рівні всієї популяції, є достатньою для проведення попереднього аналізу та формулювання висновків у межах дослідження малого масштабу.

Особливу увагу було приділено етичним аспектам проведення опитування. У вступі до анкети учасникам було надано інформацію про цілі дослідження, добровільність участі, а також запевнення в анонімності й конфіденційності їхніх відповідей. Такий підхід сприяв формуванню довіри з боку респондентів та позитивно вплинув на якість отриманих даних.

Ще одним важливим моментом є особливості обробки отриманих результатів. Після завершення збору відповідей усі дані були експортовані з Google Форм у таблицю для подальшого аналізу. Первинна обробка полягала в підрахунку кількісних показників (відсоткове співвідношення відповідей на кожне з питань), а також в аналізі якісних відповідей, де респонденти могли залишити власні міркування. Ці дані стали основою для формування узагальненої картини за кожним із напрямків дослідження.

Отже, проведене опитування дало змогу зібрати первинний емпіричний матеріал, який є важливим джерелом інформації для подальшого аналізу. Вибір

методу анкетування через Google Форму виявився доцільним з огляду на оперативність, доступність та можливість охопити учасників незалежно від їхнього географічного розташування. Всі отримані результати та їх інтерпретація будуть детально представлені в наступному підрозділі 2.3, де подано аналіз відповідей на кожне з питань анкети та зроблено відповідні висновки.

РОЗДІЛ 3

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

3.1. Аналіз результатів опитування щодо перспектив розвитку екологічного туризму

Екологічний туризм як форма сталого відпочинку набуває все більшої популярності, особливо в умовах глобальних викликів і потреби у збереженні природи. Війна в Україні також суттєво вплинула на туристичні вподобання громадян, змістивши акценти у бік внутрішніх подорожей і переосмислення взаємодії з довкіллям. З метою вивчення актуального ставлення до екотуризму було проведено соціологічне опитування, у якому взяли участь 62 респонденти, результати представлені нижче.

Для початку розглянемо статеву структуру вибірки (рис. 3.1).

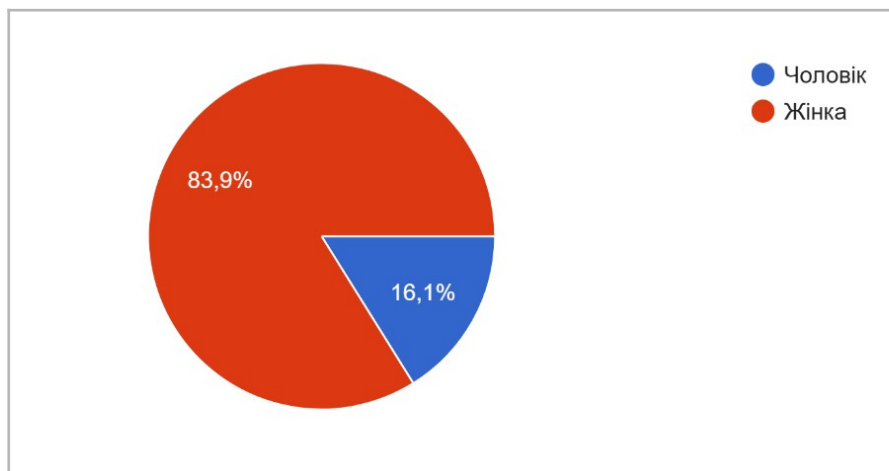

Рис. 3.1 Розподіл респондентів за статтю

Переважає більшість опитаних становлять жінки, оскільки нині в Україні переважає кількість чоловіків задіяна у війні. А також жінки проявляють більшу активність або зацікавленість у темі екологічного туризму.

Для повноти соціального портрета розглянемо віковий розподіл респондентів. Це дозволяє побачити, які покоління найбільше зацікавлені у даній темі.

Наступним кроком проаналізуємо вікову категорію опитаних (рис.3.2).

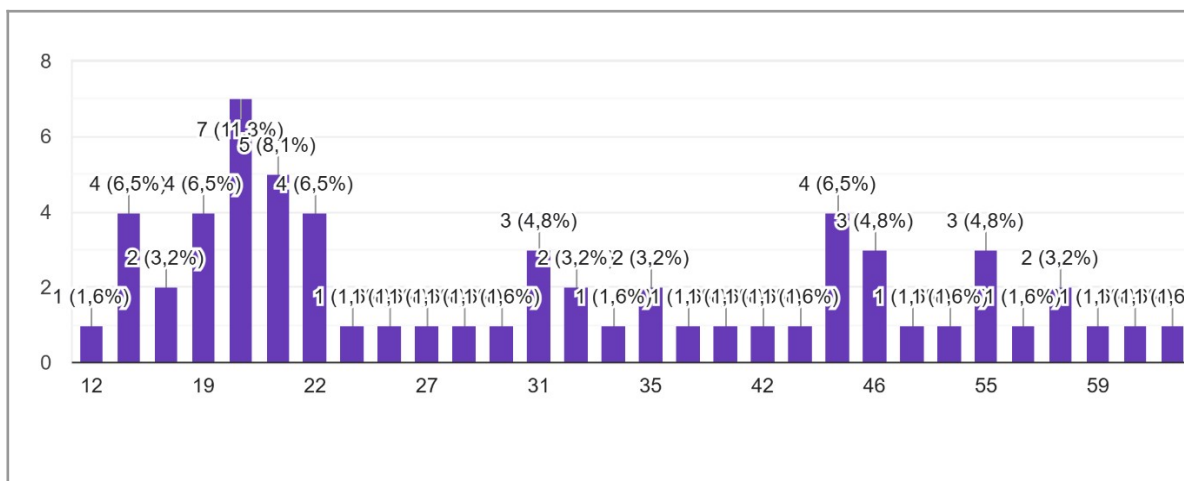

Рис. 3.2 Віковий склад респондентів

Найбільше відповідей надійшло від респондентів віком від 18 до 23 років, що свідчить про домінування молоді у вибірці. Саме ця вікова група є найактивнішою в темі екотуризму, ймовірно через зацікавленість у сталому способі життя та відкритість до нових форматів дозвілля. Представники старших вікових категорій також були залучені, проте менш активно.

Перейдемо до розгляду соціального статусу (рис. 3.3).

Соціальний статус
62 відповіді

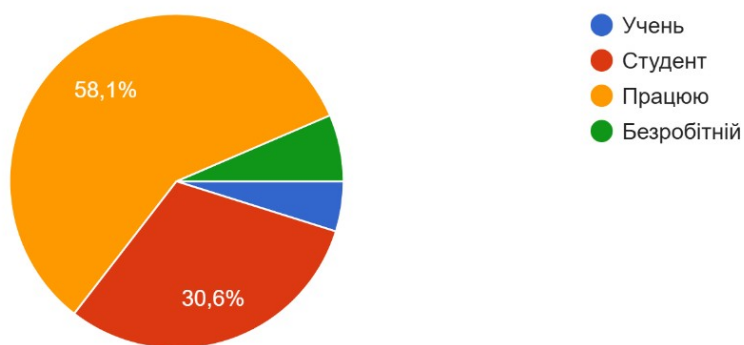

Рис. 3.3 Соціальний статус респондентів

Більшість учасників опитування вказали, що є студентами — це 58,1% усіх відповідей. Майже третина вже працює, що свідчить про залучення економічно активного населення до опитування. Меншу частку становлять учні та

безробітні. Таким чином, цільова аудиторія здебільшого має потенціал як для мандрівок, так і для участі у природоохоронних ініціативах.

Далі звернемося до розуміння самого поняття екотуризму серед респондентів (рис. 3.4).

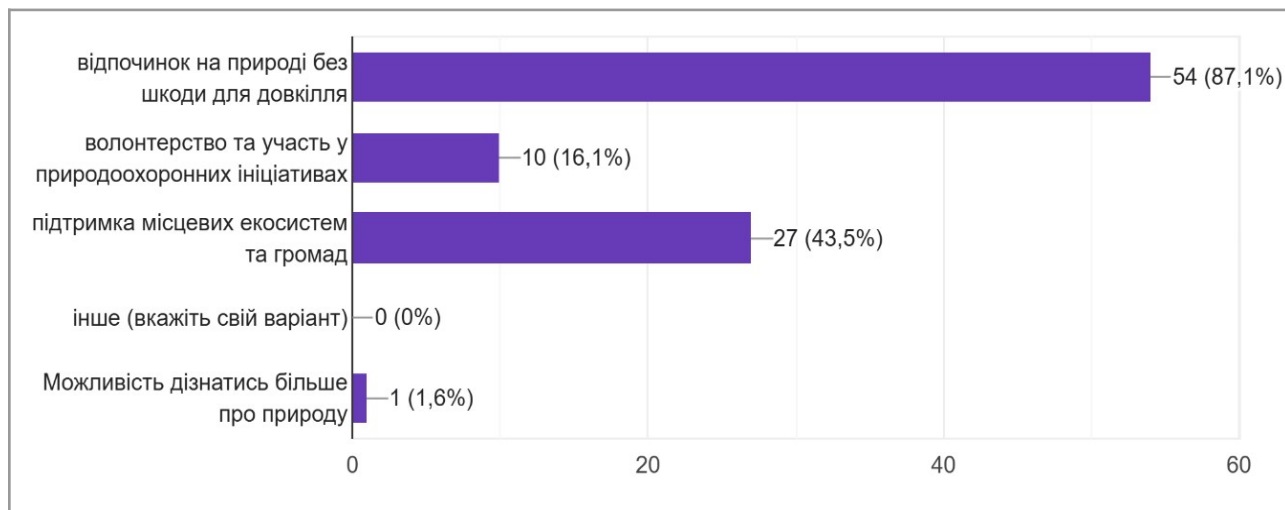

Рис. 3.4 Уявлення про екологічний туризм

Абсолютна більшість (87,1%) вважає екотуризм відпочинком на природі без шкоди для довкілля. Більше третини (43,5%) пов'язують його з підтримкою місцевих громад та екосистем. Волонтерський компонент теж відзначено, хоч і менш активно. Це свідчить про доволі глибоке та багатогранне сприйняття екотуризму як суспільно корисної практики, а не лише як розваги.

Наступним важливим аспектом є вплив війни на туристичну поведінку та вподобання респондентів (рис. 3.5).

Відповіді розподілилися майже порівну: частина респондентів зазначила, що стала більше цікавитися внутрішніми подорожами, інші — що менше подорожують, або взагалі припинили мандрувати. Це підкреслює складність умов, у яких доводиться ухвалювати рішення про поїздки, водночас демонструючи, що попит на туризм в Україні залишається.

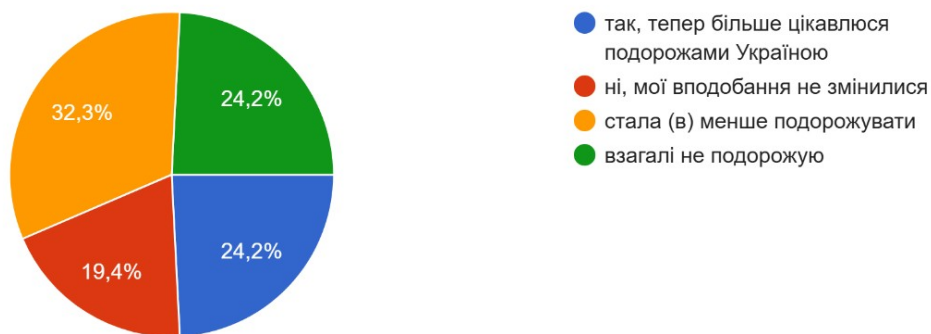

Рис. 3.5 Вплив війни на туристичні вподобання

Розглянемо уявлення про майбутнє (рис. 3.6).

Понад половина опитаних (59,7%) переконані, що екотуризм може відіграти важливу роль у післявоєнному відновленні України — як економічно, так і природоохоронно. Ще третина визнає перспективність напряму, але наголошує на потребі інвестицій та інфраструктури. Лише незначна частина не бачить у ньому пріоритету. Це формує загальне бачення екотуризму як рушійної сили у відбудові країни.

Чи вважаєте ви екологічний туризм перспективним напрямом для України після війни?
62 відповіді

Рис. 3.6 Сприйняття екотуризму як перспективного напрямку після війни

Наступним кроком стало з'ясування готовності респондентів брати участь у розвитку екотуризму (рис. 3.7).

Чи готові ви підтримувати розвиток екотуризму після війни?

62 відповіді

Рис. 3.7 Готовність підтримувати розвиток екотуризму після війни

Найбільше з них готові подорожувати Україною, що демонструє практичний інтерес до теми. Частина опитаних також виявила готовність долучитися до відновлення природних територій або підтримати місцеві екологічні ініціативи. Таким чином, екотуризм сприймається не лише як відпочинок, а й як форма відповідальності.

Переходимо до географічних пріоритетів (рис. 3.8).

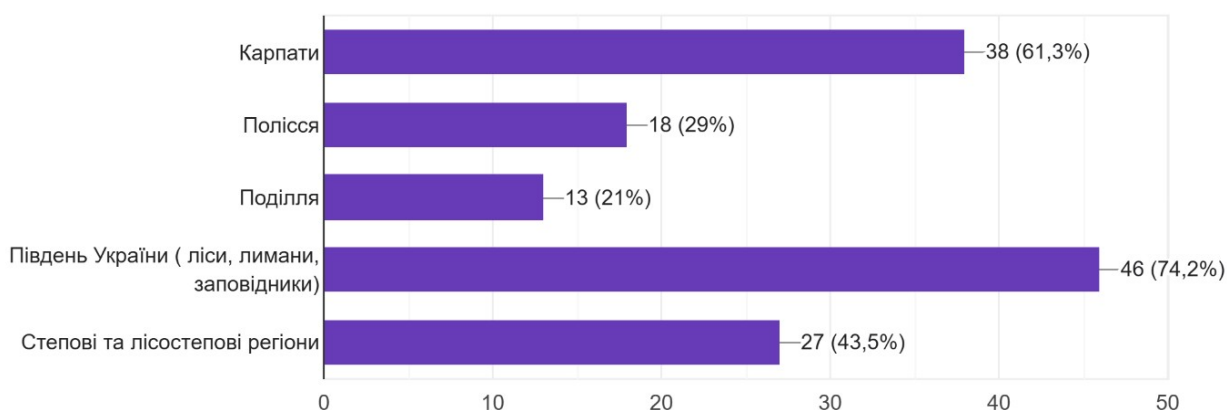

Рис. 3.8 Природні локації з найбільшим потенціалом для екотуризму

Найбільший потенціал респонденти вбачають у Південному регіоні України (74,2%), зокрема в лісах, лиманах і заповідних об'єктах. Високу підтримку також отримали Карпати (61,3%) та степові й лісостепові зони. Це вказує на поєднання природної краси, різноманіття ландшафтів і бажання відкривати нові напрямки всередині країни.

З огляду на військовий стан в Україні, питання безпеки набуло особливої ваги (рис. 3.9).

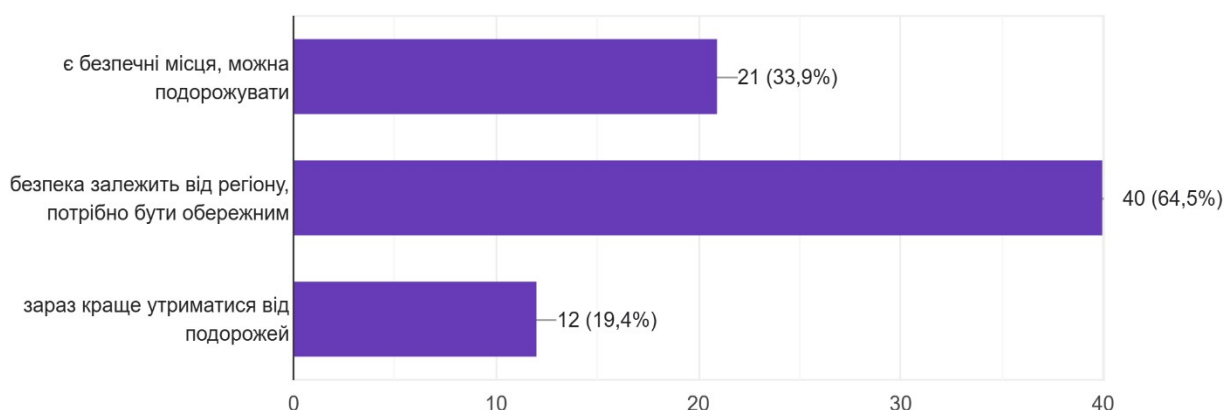

Рис. 3.9 Оцінка безпеки екотуризму в умовах війни

Понад 64% респондентів вважають, що подорожі можливі, але їхня безпека залежить від регіону, тому важливо бути обережними. Третина опитаних вважає, що є безпечні місця для мандрівок, а близько 19% радше утримуються від подорожей узагалі. Такий розподіл демонструє усвідомлення ризиків, але й бажання зберігати активність у відносно безпечних зонах.

Завершальне питання дослідження стосувалося загального сприйняття екотуризму в умовах війни (рис. 3.10).

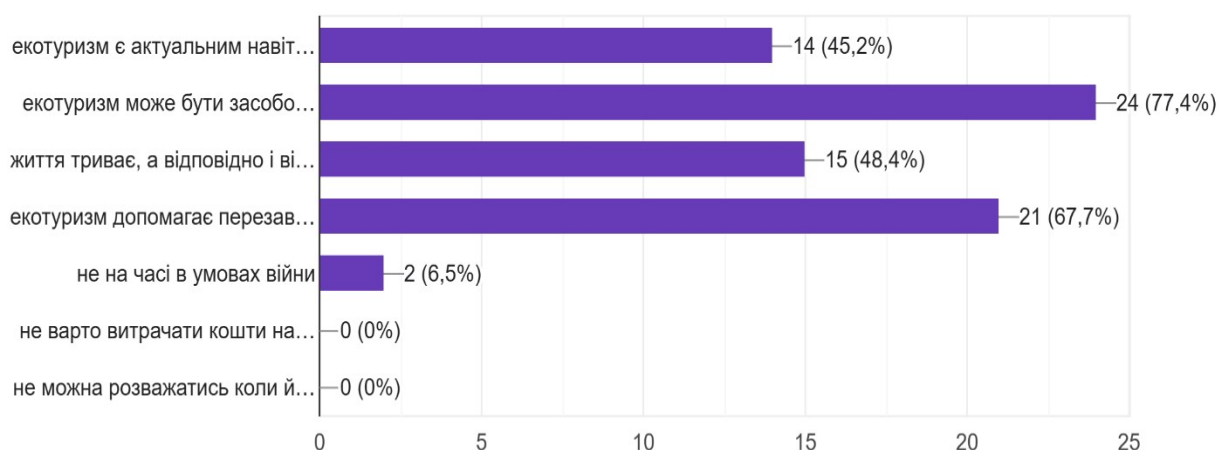

Рис. 3.10 Актуальність екотуризму в сучасних умовах

Найбільша частка опитаних (77,4%) переконана, що екотуризм може бути засобом реабілітації для людей, які постраждали від бойових дій. Також було високо оцінено його здатність допомагати «перезавантажитися» у складних умовах, що відзначили понад 67% учасників.

Половина респондентів вважає, що життя триває, і відпочинок повинен бути його частиною навіть під час війни. Майже половина також підкреслила актуальність самого напрямку екотуризму. Варто зазначити, що жоден учасник не підтримав твердження про недоречність подорожей або розваг під час війни. Це яскраво свідчить про зміну суспільного дискурсу — від відчуття провини до визнання потреби у відновленні власних ресурсів.

На основі аналізу можна зробити кілька узагальнених спостережень. По-перше, екотуризм сприймається більшістю як позитивне, корисне та перспективне явище. Попри війну, респонденти зберігають інтерес до внутрішніх подорожей і готовність підтримувати сталий розвиток природних територій. По-друге, молодь — головна аудиторія, яка вже зараз зацікавлена у змістовному й відповідальному відпочинку. І нарешті, екотуризм розглядається не лише як туризм, а як інструмент відновлення — як особистого, так і національного рівня.

3.2. Виявлені проблеми та бар'єри у розвитку екотуризму в Україні

Екотуризм як форма сталого туризму набуває особливої актуальності в умовах воєнного стану, коли традиційні туристичні напрямки стали менш доступними, а внутрішній туризм, навпаки, почав відігравати дедалі важливішу роль. Проте, незважаючи на зростаючу зацікавленість, розвиток екотуризму в Україні стикається з рядом системних проблем та бар'єрів. На основі проведеного соціологічного опитування, у якому взяли участь 70 респондентів, було проаналізовано основні труднощі, які заважають ефективному розвитку екотуризму.

Загальний аналіз відповідей показує, що існує декілька ключових груп проблем: інфраструктурні, безпекові, інформаційні, економічні та соціально-психологічні. Більшість респондентів не лише усвідомлюють існування бар'єрів, але й зазначають конкретні аспекти, які їх турбують.

Одним із найбільш критичних факторів, який визначили учасники опитування, є відсутність належної інфраструктури в екологічно цінних регіонах України. Йдеться про нестачу зручного транспортного сполучення, браку туристичних маршрутів, вказівників, кемпінгів, готелів або баз відпочинку, що відповідають стандартам екологічної безпеки. Така ситуація суттєво обмежує можливості для сталого розвитку екотуризму.

Наступним суттєвим бар'єром респонденти вважають низький рівень безпеки в умовах воєнного стану. Через триваючі бойові дії у багатьох регіонах України громадяни відчують побоювання перед поїздками, особливо у віддалені природні зони. Це призводить до зниження туристичної активності навіть у порівняно безпечних районах.

Нестача інформації про можливості екотуризму — ще один помітний виклик. Більшість учасників опитування зазначили, що вони слабо орієнтуються в тому, де саме можна займатися екотуризмом, які об'єкти доступні, які правила поведінки в екологічних зонах варто дотримуватись. Це

свідчить про потребу в розвитку інформаційних кампаній, створенні інтерактивних карт, мобільних застосунків та онлайн-платформ.

Не менш важливою проблемою є обмежені фінансові можливості як у туристів, так і в організаторів екотурів. Через економічну нестабільність та зниження доходів населення багато громадян не мають змоги витратити кошти на подорожі, навіть у межах країни. З іншого боку, місцеві громади, які могли б організовувати екотуризм, не мають достатньої підтримки з боку держави чи бізнесу. У контексті соціально-психологічних бар'єрів варто згадати низький рівень екологічної культури серед частини населення. Як показали результати анкетування, хоча більшість респондентів розуміють базове значення екотуризму, далеко не всі готові дотримуватись екологічних принципів під час подорожей: уникати сміття, не шкодити природі, дбати про чистоту місць перебування.

Таблиця 3.1

Основні бар'єри у розвитку екотуризму в Україні (за результатами опитування)

№	Категорія проблеми	Суть проблеми
1	Інфраструктурна	Відсутність транспортної доступності, баз відпочинку, маршрутів
2	Безпекова	Загроза бойових дій, відсутність гарантій безпеки
3	Інформаційна	Відсутність популяризації, доступних джерел інформації
4	Економічна	Висока вартість подорожей, низькі доходи, нестача інвестицій
5	Соціально-психологічна	Низька екологічна культура, відсутність мотивації підтримувати ініціативи

Крім зазначених бар'єрів, у процесі аналізу респондентських відповідей було також виявлено низку вторинних труднощів, які хоч і не були масово згадані, проте заслуговують на увагу. До них належать бюрократичні складнощі в отриманні дозволів на відкриття туристичних маршрутів, слабка взаємодія між місцевими громадами і державними органами, а також нестача кадрів, які б могли якісно супроводжувати екотуристів — гідів, екологів, волонтерів. Частина респондентів також вказала на відсутність єдиної національної стратегії розвитку екотуризму, що свідчить про потребу у

створенні спеціальних програм за участі центральної та місцевої влади. Зокрема, йдеться про залучення інвестицій, створення навчальних курсів, грантових програм для місцевих ініціатив.

Отже, на основі соціологічного опитування можна зробити висновок, що розвиток екотуризму в Україні стримується як об'єктивними, так і суб'єктивними бар'єрами. Серед ключових проблем – інфраструктурна недосконалість, безпекові ризики, низький рівень поінформованості громадян, економічні обмеження та нестача екологічної культури.

На основі отриманих відповідей можна виокремити кілька основних категорій проблем: інфраструктурні, безпекові, інформаційні, економічні та культурні. Для комплексного аналізу ситуації було також проведено SWOT-аналіз (табл. 3.2) — методику стратегічного планування, яка дозволяє визначити сильні та слабкі сторони явища, а також зовнішні можливості та загрози.

Таблиця 3.2

SWOT-Аналіз розвитку екотуризму в Україні

Сильні сторони (Strengths)	Слабкі сторони (Weaknesses)
- Багата природна спадщина (Карпати, Полісся, Південь). - Підвищений інтерес до сталого туризму серед молоді. - Екологічна свідомість зростає. - Наявність потенційних екотуристичних локацій, мало змінених людиною.	- Відсутність інфраструктури в природних зонах. - Низький рівень сервісу. - Недостатня кількість фахівців у сфері екотуризму. - Слабка поінформованість населення про можливості екотуризму.
Можливості (Opportunities)	Загрози (Threats)
- Розвиток внутрішнього туризму через обмеження виїзду за кордон. - Можливість залучення іноземних грантів та програм підтримки. - Розвиток місцевих громад через екотуризм. - Створення нових робочих місць.	- Війна: обмеження доступу до багатьох регіонів, ризики для безпеки. - Економічна нестабільність і зниження доходів населення. - Руйнування природних об'єктів. - Можливий сплеск масового туризму, що шкодить довкіллю.

Як видно з аналізу, в Україні є потужна база для розвитку екотуризму: велика кількість унікальних природних ландшафтів, зацікавленість серед молодого покоління, яке складає активну частину опитаних, і зростаючий

рівень екологічної обізнаності. Це все — сильні сторони, які створюють підґрунтя для подальших дій.

Проте наявність слабких сторін, зокрема відсутність необхідної інфраструктури та обмежена кількість професійно підготовлених гідів, стає суттєвим бар'єром. Респонденти наголошували на труднощах з транспортним сполученням, відсутністю баз відпочинку, поганою навігацією у природних парках тощо.

Щодо можливостей, то соціологічне опитування показало, що багато учасників готові підтримувати розвиток екотуризму особисто, обираючи для рекреації цей вид туризму. Це відкриває шлях до залучення волонтерських ініціатив, краудфандингу, громадських проєктів. Також екотуризм може стати платформою для економічного відновлення сільських громад, особливо в західних регіонах.

Але при цьому є і серйозні загрози, які потребують комплексної уваги. Передусім, це воєнна ситуація, яка обмежує мобільність, а також нестабільна економіка, що робить подорожі менш доступними для більшості населення. Деякі респонденти зазначили страх перед поїздками, особливо в малолюдні місця, які могли б бути перспективними для екотуризму.

Попри це, високий рівень зацікавленості у темі, продемонстрований респондентами, свідчить про наявність потенціалу для подолання цих бар'єрів. Умовою успішного розвитку екотуризму є реалізація комплексного підходу, який би охоплював і державну підтримку, і громадські ініціативи, і бізнес-участь. Особливу увагу слід приділити інформуванню населення, розвитку доступної інфраструктури та створенню безпечних умов для подорожей навіть у складний для країни період. Таким чином, екотуризм може стати не лише інструментом сталого розвитку, але й потужною платформою для відновлення територій, залучення інвестицій та формування нової екологічно свідомої культури серед українців. Дослідження засвідчує, що попит на екотуризм є — залишилося створити умови для його реалізації.

3.3. Перспективи та стратегічні напрями розвитку екологічного туризму в Україні після війни

Після завершення війни Україна опиняється перед необхідністю масштабного національного відновлення. У цьому процесі важливу роль можуть відіграти не лише класичні галузі економіки, а й ті напрями, які водночас поєднують економічний, соціальний та екологічний потенціал. Екологічний туризм, як інноваційна форма сталого розвитку територій, здатен стати одним з рушіїв трансформації суспільства, відбудови постраждалих регіонів і зміцнення міжнародного іміджу України як країни, відкритої до екологічно відповідального туризму. Перспективи цього напрямку стають ще більш очевидними в контексті світових тенденцій, які акцентують увагу на туризмі без шкоди для природи, з урахуванням локальної ідентичності, культурного багатства і потреб громад [6].

Після війни в Україні спостерігатиметься підвищений попит на внутрішній туризм, зокрема на екотуризм, який дозволяє подорожувати без великих витрат, не покидаючи межі країни. Така форма відпочинку стане важливою альтернативою традиційному туризму, оскільки значна частина інфраструктури в окремих регіонах зазнала руйнувань, а туристичні маршрути за кордон будуть недоступні або небезпечні ще певний час. Крім того, населення відчуватиме потребу у психологічному відновленні, знятті стресу та відновленні зв'язку з природою, що екотуризм забезпечує найбільш органічно. В умовах посттравматичного періоду екологічні подорожі можуть стати інструментом реабілітації, відновлення емоційної стабільності та зміцнення родинних і соціальних зв'язків [12].

У той же час перспективи екотуризму напряму залежать від здатності держави, місцевих громад та бізнесу сформувати спільне бачення та реалізувати стратегію розвитку цієї сфери. Йдеться насамперед про формування повноцінної екотуристичної інфраструктури, яка включатиме не лише фізичні об'єкти — маршрути, кемпінги, інформаційні центри, бази

відпочинку, — але й інформаційно-цифрові сервіси, логістичну підтримку, навчальні програми, партнерські мережі. Ключовим стане питання безпеки туристичних територій, що передбачає розмінування, моніторинг стану навколишнього середовища, а також розробку планів реагування у разі надзвичайних ситуацій. Лише на основі реального забезпечення безпеки можна буде говорити про повернення туристів до природних локацій, зокрема на Південь і в Центр України [1].

Стратегічним напрямом післявоєнного розвитку екотуризму буде перетворення його на частину регіонального розвитку, особливо для сільських і гірських територій, які зазнали економічного занепаду. Екотуризм може стати джерелом доходу для місцевого населення за рахунок створення малих підприємств, зелених садиб, фермерських господарств, які надаватимуть послуги туристам. Завдяки цьому з'являється можливість створення нових робочих місць, що має критичне значення для відновлення економіки регіонів. Важливою умовою цього процесу стане залучення громади як активного учасника — не просто як об'єкта туристичного попиту, а як рівноправного партнера в управлінні екотуризмом. Це означає розвиток систем локального самоврядування, участь громад у створенні туристичних маршрутів, контролі за екологічним станом територій, організації місцевих заходів тощо.

Міжнародний контекст також відкриває нові перспективи для екотуризму в Україні. Зокрема, країна може стати привабливою для іноземних туристів, які зацікавлені у волонтерських екологічних програмах, культурних маршрутах або дослідженнях дикої природи. Післявоєнний період стане вікном можливостей для розвитку такого напрямку як «волонтерський туризм», коли іноземці приїждять з метою допомогти у відновленні природних зон, національних парків, екологічних центрів, поєднуючи це з подорожами. Це дозволить не лише залучити додаткові ресурси, а й посилити міжнародну інтеграцію України, зміцнити її позитивний імідж у світі.

Особливу увагу слід приділити розвитку цифрових технологій в екотуризмі. Після війни активізується процес цифрової трансформації усіх сфер

життя, зокрема туризму. Це передбачає створення інтерактивних карт природних територій, мобільних застосунків для планування маршрутів, онлайн-платформ з бронюванням еко-житла, базами знань про екотериторії. Цифрові рішення дозволяють зробити екотуризм доступним і прозорим, підвищити зручність для туристів і сприяти залученню нової аудиторії, особливо серед молоді.

Разом з тим стратегія розвитку екотуризму має враховувати реальні ризики, зокрема ті, що пов'язані з порушенням екологічної рівноваги. Після війни можуть з'явитися спокуси комерціалізації природних ресурсів, перетворення екологічного туризму на масовий, що спричинить шкоду екосистемам. Тому одним із ключових елементів стратегічного планування має стати баланс між доступністю і захищеністю природи. Усі туристичні маршрути повинні проходити екологічну експертизу, а місця з особливою екологічною цінністю — мати чіткий режим охорони.

Успішна реалізація стратегічного курсу можлива лише за умови створення міжсекторальної співпраці. Йдеться про об'єднання зусиль центральної влади, місцевого самоврядування, бізнесу, громадських організацій, науковців, освітян. Лише така мережа партнерства дозволить реалізувати довготривалу модель сталого розвитку, в якій екотуризм виступатиме не як окрема індустрія, а як інтегрований механізм екологічного, культурного та економічного відновлення.

Підсумовуючи, варто наголосити: розвиток екологічного туризму в Україні після війни є не лише можливістю, а необхідністю. У ситуації, коли країна постає перед викликами екологічної деградації, економічної нестабільності та соціальної фрагментації, саме екотуризм здатен поєднати ключові цінності сталого розвитку: збереження природи, підтримку громади та формування нової національної ідентичності. За умови грамотного стратегічного планування, чіткої державної політики, підтримки з боку громадянського суспільства та міжнародних партнерів, екотуризм може

перетворитися на потужний інструмент відновлення України — як фізичного простору, так і її внутрішньої сили.

РОЗДІЛ 4

ОХОРОНА ПРАЦІ

ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ

Проведене дослідження дозволяє зробити низку концептуальних і прикладних висновків щодо стану, проблем та перспектив розвитку екологічного туризму в Україні в умовах війни та в післявоєнний період. У процесі роботи були досягнуті всі поставлені цілі, зокрема опрацьовано шість дослідницьких завдань, кожне з яких мало важливе значення для розкриття теми.

1. Досліджено сучасні глобальні тенденції розвитку екотуризму. Аналіз показав, що екотуризм на сьогодні виступає одним з провідних напрямів світового туристичного ринку, що динамічно розвивається. Його ключові особливості — орієнтація на збереження довкілля, підтримка місцевих громад, формування екологічної культури — збігаються з тими викликами, які сьогодні постають перед Україною. Міжнародний досвід свідчить, що екотуризм може не лише забезпечити сталий розвиток окремих територій, а й стати основою для відновлення цілого регіону після соціальних чи воєнних катастроф. У цьому контексті українські реалії мають потенціал до адаптації позитивного досвіду, але потребують розробки власної моделі, що враховуватиме специфіку наслідків війни, стан екосистем та соціально-економічну ситуацію в регіонах.

2. З'ясовано, що в умовах війни зростає потреба населення в психологічному та фізіологічному відновленні. Постійний стрес, руйнування звичного способу життя, травматичні переживання зумовлюють пошук ресурсів для реабілітації. Саме екологічний туризм, який передбачає перебування на природі, віддалення від урбаністичних середовищ і контакт із живими екосистемами, сприяє зниженню рівня тривожності, покращенню психоемоційного стану, формуванню відчуття стабільності та внутрішнього балансу. Результати теоретичного аналізу показали, що екотуризм має виражений психотерапевтичний ефект і може використовуватись як частина відновлювальних програм для цивільного населення, ветеранів, переселенців та

осіб, які зазнали втрат. Це доводить його не лише економічну, а й соціальну цінність у післявоєнному відновленні України.

3. Було проведено аналіз впливу бойових дій на природні ресурси, заповідні зони та туристичну інфраструктуру. Дослідження виявило, що воєнні дії спричинили значні екологічні збитки: частина природних територій зазнала руйнувань, забруднень або втрати біорізноманіття. Особливо постраждали ліси, водні ресурси, степові екосистеми, частина яких перетворилася на території бойових дій. Крім того, туристична інфраструктура, зокрема маршрути, екостежки, табори, бази відпочинку та рекреаційні центри, була зруйнована або занедбана. Виявлено також небезпеку мінування природних територій, що в майбутньому становитиме серйозну перешкоду для розвитку туризму. Водночас уцілілі або менш постраждалі регіони, зокрема західна частина України, мають потенціал для швидшого відновлення та залучення внутрішніх туристів уже на етапі поступової стабілізації.

4. У дослідженні взяли участь 70 респондентів, які відповіли на 9 запитань, що охоплювали соціально-демографічні характеристики, рівень обізнаності, ставлення до екотуризму, бар'єри участі та бачення перспектив. Результати показали, що переважна частина опитаних виявляє зацікавленість у відпочинку на природі та готова підтримувати розвиток екотуризму в Україні. Особливо активно виявилася молодь віком до 21 року, що підтверджує орієнтацію на нові екологічні цінності. Серед основних переваг екотуризму респонденти вказували можливість уникнути шкоди природі, зберегти культурну спадщину та підтримати місцеві громади. Водночас було виявлено ряд стримувальних чинників, серед яких: брак інформації, інфраструктурні проблеми, ризики безпеки та низький рівень розвитку послуг. Це свідчить про високий рівень потенційного попиту за наявності відповідних умов.

5. На основі аналізу відповідей респондентів і проведеного SWOT-аналізу вдалося систематизувати ці бар'єри на інфраструктурні, інформаційні, економічні, безпекові та соціальні. Найбільше занепокоєння викликає нестача розвиненої логістики: поганий стан доріг, відсутність місць для ночівлі,

інформаційних вказівників, громадських санітарних об'єктів тощо. Також актуальною проблемою є страх перед подорожами в умовах воєнного стану, особливо в сільські або віддалені природні місцевості. Додатково були виявлені труднощі з фінансовими можливостями як у туристів, так і у потенційних організаторів еко-ініціатив. Усе це підтверджує потребу у цілеспрямованій політиці підтримки екотуризму, яка має включати фінансову, організаційну та інформаційну компоненти.

6. У процесі аналізу було з'ясовано, що майбутній розвиток галузі має базуватись на принципах сталості, безпеки, інклюзивності та технологічності. Екотуризм може стати частиною регіонального відновлення, особливо у сільських громадах, які мають доступ до природних територій, але втратили традиційні джерела доходу. Важливим стратегічним напрямом має стати створення державних та муніципальних програм підтримки малого підприємництва в екосфері. Особливе значення надається цифровізації: впровадження онлайн-карт, мобільних застосунків, платформ для бронювання та інформаційного супроводу. Одночасно необхідно сформувати нову модель взаємодії між державою, громадами, бізнесом та громадянським суспільством, яка дозволить екотуризму функціонувати як міждисциплінарна і мультиакторна система. У стратегічному плані саме екологічний туризм здатен не тільки задовольняти рекреаційні потреби населення, але й бути дієвим інструментом постконфліктного відновлення країни.

Загалом результати дослідження підтвердили, що екотуризм в Україні, незважаючи на глибокі виклики, має високий потенціал розвитку. Його реалізація можлива за умови комплексного підходу, що поєднує локальні ініціативи, державну політику та міжнародну підтримку. В умовах воєнної кризи та майбутньої відбудови країни саме екотуризм може стати тим сектором, який об'єднає людей, сприятиме психологічному зціленню, економічному зростанню та екологічній рівновазі. Тому важливо не лише усвідомлювати його значення, а й забезпечити практичне втілення

запропонованих напрямів, що відповідають потребам сьогодення та викликам завтрашнього дня.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бригілевич Г., Мальська М. Вплив міжнародного туризму на соціально-економічний розвиток України в умовах війни. *Věda a perspektivy*. 2022. С. 50–59. DOI: 10.52058/2695-1592-2022-9(16)-50-59.
2. Гетьман В. І., Гринюк Д. Ю. Теоретичні конструкції екотуризму в Україні: актуалізація та завдання. *Geographical Sciences and Tourism*. 2023. № 1(4). С. 29–31.
3. Горіна Г. О. Сталий розвиток туризму: стратегічні настанови та практики управління. *Торгівля і ринок України*. 2024. № 1(53). DOI: 10.33274/2079-4762-2023-53-1-52-63.
4. Грищенко С. І. Туристична індустрія України: аналіз тенденцій та чинників розвитку в координатах повоєнного відновлення. *Економіка та суспільство*. 2023. № 52. DOI: 10.32782/2524-0072/2023-52-29.
5. Державне агентство розвитку туризму України. URL: <https://www.tourism.gov.ua/> (дата звернення: 01.04.2025).
6. Зарубіна А., Сіра Е., Демчук Л. Особливості туризму в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*. 2022. № 41. DOI: 10.32782/2524-0072/2022-41-14.
7. Заваріка Г., Видренко А. Сталий розвиток зеленого туризму в епоху змін. *Економіка та суспільство*. 2024. № 63. DOI: 10.32782/2524-0072/2024-63-106.
8. Кізюн А. Г., Гуцал Л. А., Цуркан І. М. Аналіз розвитку індустрії туризму в Україні в умовах російсько-української війни. *Індустрія туризму і гостинності в Центральній та Східній Європі*. 2023. № 8. С. 79–87. DOI: 10.32782/tourismhospsee-8-11.
9. Костинець Ю. В., Костинець В. В., Шевченко О. О. Розвиток туризму України в умовах війни. *Актуальні проблеми економіки*. 2023. № 3 (261). С. 51–57.

10. Лісовська М. М. Вплив російсько-української війни на розвиток міжнародного туризму. Міжнародні відносини і безпека в багатопольному світі... Матеріали V міжнар. конф. Суми, 2023. С. 57–59.
11. Моца А. А., Кожемякін Д. Ю., Шишкін І. Г. Розвиток внутрішнього туризму в Україні під час повномасштабної російської агресії. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2023. Вип. 5 (163). С. 20–25.
12. Рейманн М., Корнус О. Г., Венгерська Н. С., Холодок В. Д., Пацюк В. С., Паланг Х. Розвиток туристичного бізнесу прифронтових громад в умовах війни: зарубіжний та український досвід. *Регіональна економіка*. 2023. № 1. С. 136–144.
13. Статистика туризму по Україні. URL: <https://www.tourism.gov.ua/blog/u-2024-turistichna-sfera-ukrayini-prinesla-v-byudzheth-mayzhe-3-mlrd-grn> (дата звернення: 02.04.2025).
14. Табенська О. І., Прилуцький А. М. Проблеми та перспективи розвитку екологічного туризму в Україні. *Економіка та суспільство*. 2023. № 51. DOI: 10.32782/2524-0072/2023-51-37.
15. Туризм в Україні почав потроху відновлюватися: свіжі дані Держтуризму. УНІАН. URL: <https://www.unian.ua/tourism/news/turizm-v-ukrajini-pid-chas-viyni-derzhturizmu-vidzvituvalo-pro-zbilshennya-nadhodzhen-turistichnogo-zboru-12855213.html> (дата звернення: 02.04.2025).
16. У 2024 році до держбюджету від туристичної галузі вже надійшло 616 млн грн. URL: <https://www.tourism.gov.ua/blog/u-2024-roci-do-derzhbyudzhetu-vid-turistichnoyi-galuzi-vzhe-nadiyshlo-616-mln-grn> (дата звернення: 01.04.2025).
17. У 2023 році на Закарпатті сплачено понад 22 млн грн туристичного збору. URL: <https://zaktour.gov.ua/u-2023-rotsi-do-biudzhetiv-zakarpattia-splache/> (дата звернення: 21.03.2025).

18. У 2022 році до місцевих бюджетів Закарпаття надійшло понад 19,4 млн грн туристичного збору. URL: <https://zaktour.gov.ua/u-2022-rotsi-do-mistsevykh-biudzhativ-zakarpatt/> (дата звернення: 10.04.2025).
19. Шуліка Б., Сержантова Ю., Денищенко Л. Екотуризм: збалансований підхід до відвідування природних місць та його вплив на природні ресурси. *Економіка та суспільство*. 2023. № 57. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-57-82> (дата звернення: 17.04.2025).
20. Visit Ukraine. Відродження туризму після війни: про що каже міжнародний досвід та які можливості є для України? URL: <https://visitukraine.today/uk/blog/3658/> (дата звернення: 29.03.2025).
21. Tavshunskiy O. M., Bakumenko O. O. Ecotourism as a new form of local history and tourism work. *Scientific Notes of Taurida National V. I. Vernadsky University, Series Historical Sciences*. 2024. No. 1. P. 222–226. URL: <https://doi.org/10.32782/2663-5984.2024/1.32> (date of access: 17.04.2025).
22. Pollock A. Regenerative tourism: principles and practices // *Journal of Sustainable Tourism*. 2023.
23. Tourism New Zealand. Annual report 2023 / 24. Wellington Tourism New Zealand 2024. 104 p.
24. World Tourism Organization. Glasgow Declaration on Climate Action in Tourism. Madrid UNWTO 2021. 6 p.
25. Booking Holdings Inc. Sustainability report 2023. Amsterdam Booking Holdings Inc. 2023. 92 p.
26. Spalding M. D. Burke L. Wood S. Ashpole J. Hutchison J. zu Ermgassen P. Mapping the global value and distribution of coral reef tourism. *Marine Policy*. 2017. Vol. 82. P. 104–113. DOI 10.1016/j.marpol.2017.05.014
27. Republic of Palau. Responsible Tourism Education Act 2017. Koror Government of Palau 2017. 14 p.
28. Sullivan B. L. Wood C. L. Iliff M. J. Bonney R. Fink D. Kelling S. eBird : a citizen-based bird observation network in the biological sciences. *Biological Conservation*. 2014. Vol. 169. P. 31–40. DOI 10.1016/j.biocon.2013.11.003

29. Norwegian Environment Agency. Smart visitor management in the Western Norwegian fjords : pilot report. Oslo Norwegian Environment Agency 2023. 74 p.
30. European Commission. Regulation EU 2020 852 of the European Parliament and of the Council on the establishment of a framework to facilitate sustainable investment. Brussels Publications Office of the European Union 2020. 57 p.
31. European Investment Bank. Climate Bank roadmap 2025. Luxembourg European Investment Bank 2023. 28 p.
32. Republic of Costa Rica. Ley 9996 sobre nómadas digitales y trabajadores remotos. San José Government of Costa Rica 2022. 12 p.
33. World Tourism Organization. World Tourism Barometer. 2024. Vol. 22. No. 3. Madrid UNWTO 2024. 42 p.